

Recenzije i prikazi

Luka Janeš, Štefanija Kožić (ur.)

Bioetička motrišta o mentalnom zdravlju

Centar za bioetiku Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2023.

U izdanju Centra za bioetiku Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu sabrani su misaono plodonosni tekstovi izloženi u sklopu 6. međunarodnog transdisciplinarnog simpozija *Bioetika i aporije psihe*. Pod vodstvom dvoje urednika, Luke Janeša i Štefanije Kožić, ovaj bogato priređeni zbornik u opusu nudi:

»... pitke oaze znanja i pristupa, uvjereni da tiskovna može biti korištena u svrhu pronalaženja raznovrsnih smjerokaza unutar guste šume pristupa mentalnom zdravlju i bolesti. Pritom usmjeravamo pažnju na nužnost implementacije bioetičkog senzibiliteta kao temeljne vodilje u horizontu promicanja zaštite mentalnog zdravlja u zajednici.« (Str. 13.)

Posebice je u današnje vrijeme važno imati, kako je ovdje i rečeno, »putokaz« te biti upućen u široko, ali i kompleksno polje mentalnog zdravlja. Znanstvena građa *Bioetičkih motrišta o mentalnom zdravlju* upravo doprinosi tome da struka, ali i ostali razviju senzibilitet prema uočenim *aporijama* te da počne zajedničkim snagama djelovati k unapređenju mentalnog zdravlja – od baze, užih društvenih krugova, pa sve prema gore. Članci u zborniku podijeljeni su u tri velike tematske cjeline: (1) »Briga, skrb i zaštita mentalnog zdravlja u zajednici«, (2) »Društveni i duhovni prilozi mentalnom zdravlju« i (3) »O umjetnosti i obrazovanju«. Zbornik sadrži sveukupno dvadeset i jedan rad. Šest je članaka napisano na engleskom, a petnaest na hrvatskom jeziku. Iako predmetno različiti, prožeti su orijentacijskim strunama te »odišu« bioetičkim senzibilitetom s ciljem unapređenja mentalnog zdravlja u društvu.

Prva tematska cjelina, »Briga, skrb i zaštita mentalnog zdravlja u zajednici«, donosi sedam članaka koji nude uvid u različite perspektive u pristupanju mentalnom zdravlju u zajednici. Otvaranje teme pripalo je radu Maje Odorjan Novak, pod naslovom »Sociološki pogled na razvoj i efikasni prihvat koncepta psihijatrije u zajednici u Hrvatskoj«. U članku se tematizira sociološki pogled na koncept psihijatrije u zajednici, ukazujući na blagotvoran oblik liječenja koji uključuje ne samo instituciju nego i obitelj te širu zajednicu:

»... pojedinac ne može funkcionirati ako je odvojen od zajednice. Upravo je zbog velike uloge okoline u liječenju psihijatrijskih bolesnika i njezinog odnosa prema njima sociološka perspektiva u vidu efikasnog prihvata koncepta psihijatrije u zajednici usmjerena na propitivanje vrijednosnih obrazaca društva.« (Str. 28.)

Kako bi se krenulo k prihvaćanju istog, važno je sagledati vrijednosni sustav Hrvata, smatra autorica. Uslijed urušavanja socijalističke Jugoslavije došlo je do »rekombinacije društvenih vrijednosti« u pravcu »tradicionalno-moderno« te je prema tome poželjno analizirati »spremnost«, a time i »trenutak« za holističku reorganizaciju hrvatskog psihijatrijskog sustava.

Marijana Kolednjak u članku »Skrb i socijalna pravda u filozofiji Marthe Nussbaum« bavi se pitanjem skrbi koju bi (suvremeno) društvo trebalo pružiti ljudima s potrebama ili nekom vrstom ograničenja. Autorica pritom naglašava važnu životnu istinu:

»Olako se zaboravlja kako uobičajeni ljudski životni ciklus sa sobom nosi razdoblja ekstremne ovisnosti kojima je ljudsko funkcioniranje vrlo slično onom stanju koje proživljavaju mentalno ili fizički hendikepirani.« (Str. 53.)

Dotičući se istraživanja i zalaganja profesorice Marthe C. Nussbaum, Kolednjak napominje važnost poštivanja ljudskog dostojanstva (tj. brige i primanja skrbi), a u čemu treba postojati zajedništvo politike, ekonomije i društvenog elementa. »Prilog istraživanju povijesti svakodnevice u dječjem domu u Nazorovoj

49 – osvrta na 1940-e i 1950-e godine« naslov je članka Jelene Seferović, u kojemu autorica otkriva dječju svakodnevicu (npr. funkcioniranje, uvjete i disfunkcionalnosti) Doma u Nazorovoj 49, dotičući se razdoblja tijekom 1940-ih i 1950-ih. Pogledom iz zapisa stručnih državnih nadzornika i domskih odgajateljica iznijela se *par excellence* rekonstrukcija o prošlosti ove domske ustanove. Aleksandar Fatić, Aleksandra Bulatović i Srđan Korać u članku »What is Normalcy?« (hrv. »Što je normalnost?«) tumače koncept normalnosti osvrćući se na lakanovsku psihoanalitičku misao socijalizacije i internalizacije projekcija vrijednosti koje je usvojila zajednica. Veći je dio rada posvećen tumačenju normalnosti promatrane kroz značaj institucionalnog ponašanja prema građanstvu. Nadalje, Ari Hluch u članku »Ketamine and Bioethics: Expanding Treatment Opinions for Depression, Suicidality, and Psychiatric Disorders« (hrv. »Ketamin i bioetika: Proširenje mogućnosti liječenja depresije, suicidalnosti i psihijatrijskih poremećaja«) razrađuje primjenu još uvijek nedovoljno dobro istraženog *ketamina* u kontekstu terapije liječenja depresije. Naglašava kako je dodatnim istraživanjima potrebno uvidjeti može li se ketamin primjenjivati u liječenju pacijenata s mentalnim oboljenjima. Jadranka Pavić pisala je o posttraumatskom rastu u braniteljskoj populaciji u članku pod naslovom »Iskustva posttraumatskog rasta hrvatskih branitelja«. Autorica je kroz analizu intervjua utvrdila da:

»... hrvatski branitelji svoj posttraumatski rast postižu u zajedništvu i radu te da im je značajna podrška obitelji i vjera. Umrežavanje i međusobna podrška branitelja utjecali su na osjećaj dostojanstva i samoaktualizacije što se odrazilo na njihovo suočavanje s traumama koje su posljedica rata.« (Str. 124.)

U članku »Psychotherapy with War-Affected Civilians, a Case Study« (hrv. »Psihoterapija s ratom pogođenim civilima, studija slučaja«), Antun Volenik raspravlja o PTSP-u i traumama izniknulima iz Domovinskog rata, posebice kroz aktualizaciju rata u Ukrajini. Rad upotpunjuje studijom specifičnog slučaja kroz višegodišnju »psihodinamsku terapiju«.

U drugoj tematskoj cjelini, »Društveni i duhovni prilozii mentalnom zdravlju«, diseminirano je znanje u sedam tematski sveobuhvatnih članaka. Članak Luke Maršića, Daniele Vojnović i Andrije Raguža, pod naslovom »Addiction as a Loss of Inner Freedom« (hrv. »Ovisnost kao gubitak unutarnje slobode«), prikazuje ovisnost kao gubitak unutarnje slobode (tj. odlučivanja), dotičući se vlastite prakse i rada s ovisnicima. Zatim, Magdalena Galić Stipančić u članku »Depresija i anksioznost kao uzrok suicidalnih misli – simptomi i prevencija« definira depresiju i anksioznost (u

kontekstu javnozdravstvene problematike) te poziva na obraćanje pozornosti, a time i pravovremenu reakciju društva na životne probleme depresivnih i anksioznih. Fran Miškić i Erik Brezovec autori su članka »Hipohondrija kao orden modernosti«, u kojemu razmatraju međuodnos stanja zdravlja i bolesti u suvremenom društvu rizika. Također, autori u ovaj kontekst uvode i pojam hipohondrije – kao produkta modernosti:

»... jedno bolno otriježnjenje u kojemu shvaćamo konačnost trenutnih motivacija postojanja.« (Str. 194.)

Andrija Piskać referira se na rad Viktora E. Frankla u članku »Neki prediktori smisla u životu«, a ističe i tri veliko-utjecajne pojavnosti: ovisnost o internetu, socioseksualnu orijentaciju te potrebu za socijalnom dominacijom.

»Molitva kao put (do) mentalnog/duhovnog zdravlja« naslov je rada Vuka Trnavca, koji se bavi pravoslavnim pristupom mentalnom zdravlju, odnosno pitanjem: kako se molitva odražava na zdravo misaono i duševno putovanje/postizanje zdravlja?

Iva Tomas autorica je članka koji nosi naslov »Medijski izvještaji o samoubojstvima i njihov utjecaj«, a u središtu predstavlja važnu ulogu medija u prenošenju osjetljivih informacija o samoubojstvu. Budući da je važno kako se one prenose, oblikuju te kakve posljedice predstavljanje vijesti u javnosti (i pojava Wertherova efekta) može proizvesti, autorica ukazuje sljedeće:

»Kada bi mediji ispod svake vijesti o smrti, odnosno o samoubojstvu, napisali tekst o njegovoj prevenciji, lančana reakcija imitacije zasigurno bi se smanjila – oni koji su ikad razmišljali o samoubojstvu vjerojatno bi razmislili dvaput.« (Str. 220.)

Posljednji članak druge tematske cjeline, »Mentalno zdravlje pod vidom duhovne tehnologije i duhovnih tehnika«, zaokružuje Filip Martin Svibovec – baveći se duhovnim aspektom mentalnog zdravlja, posebice pitanjem kako aktivno pristupiti zanemarenom dijelu suvremenog čovjeka – Duhu. Autor pritom napominje da je potrebno:

»... iznova preporučiti način govora o duhu tehnikama otkrivanja i tehnikama pristupanja Duhu kako bi se tegobe duše ispravno ne samo liječile metodama psihologije, psihoterapije i ostalim ovdje ne navedenim metodama [...] nego i da bi se čovjekovu mikrokozmičkom i makrokozmičkom miljeu unutar okoliša njegove duševne i tjelesne cjelovitosti stvorio *sensus divinus*.« (Str. 240.)

Treća cjelina zbornika, pod naslovom »O umjetnosti i obrazovanju«, sadrži sedam članaka s temama prožetim umjetničkom prizmom i odgojno-obrazovnim aspektima. Članak »Genius and Madness: Art as the Source and Cause of Madness and Genius« (hrv. »Genijalnost

i ludilo: umjetnost kao izvor i uzrok ludila i genijalnosti») napisao je Emilio Sierra Garcia, a u kojemu na temelju poznatih svjetskih autora i umjetnika raspravlja o (potencijalnoj) vezi između ludila i genijalnosti. Josip Periša u članku »Potencijal umjetnosti za bioetičko istraživanje« tematizira povijesni razvoj bioetike, njezina bitna svojstva te ukazuje na značaj umjetnosti u širenju bioetičkih spoznaja. Periša konstatira da je umjetnost:

»... tisućljećima neodvojiv i esencijalan dio ljudskog svakodnevnog života, a može biti neiscrpan i plodonosan vrijednosno-argumentacijski izvor za suvremeno bioetičko istraživanje, tj. zahvaćanje moralnih problema raznih fenomena ukupnog svijeta i života [...]« (Str. 276.)

Članak »Stereotipovi i predrasude o poklonicima *heavy metal* glazbe« nastao je u suautorstvu Marine Milivojević Pinto i Bruna Ćurka, u kojemu istražuju *heavy metal* glazbu i utjecaj iste na poklonike toga glazbenog žanra. U članku »Primjena umjetničkih djela u poučavanju bioetičkih dvojbi – primjer pedagoške prakse«, Damjan Abou Aldan na primjeru iz prakse potiče uvođenje bioetičkih sadržaja u obrazovni program za medicinske sestre/tehničare. Da bi se potaknuo bioetički senzibilitet kod budućih medicinskih sestara/tehničara, autor predlaže:

»... uvođenje umjetničkih sadržaja u nastavu. [...] analizu slikarstva gdje su se izborom probranih umjetničkih djela vršile analize emotivnih reakcija, a njihovim reprodukcijama poticalo se učenike da samostalno iskazuju svoje emocije i raspravljaju o doživljajima čovjeka u bolesti i patnji, odnosno u onim situacijama koje su obilježile kao moralno dvojbene.« (Str. 304.)

Nadalje, Julija Vejić u članku pod naslovom »Ja i sva moja lica« predstavlja kreativan način kako temu mentalnog zdravlja projektno uklopiti u osnovnoškolsku nastavu, i to kroz pet tema: (1) »Tko sam ja«; (2) »Osjećam, dakle jesam«; (3) »Savršeno nesavršeni«; (4) »Briga o sebi«; i (5) »Bolji ja, bolji svijet«. Učenici su kroz projektni rad naučili što je to mentalno zdravlje i kako ga čuvati, zašto je mentalno zdravlje bitno svakoj osobi, koja je uloga vježbanja i uravnotežene prehrane u mentalnom zdravlju, kako mentalno zdravlje utječe i na druge vrste zdravlja itd. Nadalje, Bruno Bogović, Štefanija Kožić i Luka Janeš u članku »Uloga društvenih i humanističkih znanosti u obrazovanju i mentalnom zdravlju« polemiziraju o brizi učitelja za mentalno zdravlje učenika, pritom analizirajući kurikulume društveno-humanističkih predmeta Etike, Sociologije i Filozofije, kao i izazove u prenošenju (implementaciji) istih u nastavi, te učenosti ili stručnosti učitelja/nastavnika o temi mentalnog zdravlja. Autori su, među ostalim, otvorili sljedeća pitanja:

»Tko uči učitelje? Kako se nositi s povećanjem kognitivnog tereta učitelja? Kako to sve pak utječe na mentalno zdravlje učitelja? Je li moguće biti mentor, prijatelj i savjetnik svoj djeci? Je li to uopće moguće u obrazovnom sustavu baziranom na ocjenjivanju i rangiranju učenika? Nova uloga profesora trebala je biti prometejska, ali je li ona nehotice postala Sizifov posao?« (Str. 328.)

Lydia Amyr autorica je posljednjeg članka u zborniku, onog pod naslovom »A New Model of Rationality: Conceptualizing Humor as a Philosophic Tool« (hrv. »Novi model racionalnosti: konceptualizacija humora kao filozofskog oruđa«). Amyr ističe ključne vrijednosti humora kao alata za nošenje sa životnim izazovima, a sve u sklopu novog modela racionalnosti. Tim se, smatra autorica, olakšava samospoznaja i učinkovito promišljanje, što omogućuje nošenje s teškim životnim situacijama, odnosno neriješenim sukobima »unutar sebe«.

Uloga je zbornika *Bioetička motrišta o mentalnom zdravlju* predstaviti raznovrsnost teorijskih puteva i praktičnih primjera koji se dotiču domene mentalnog zdravlja i bolesti. Kako se to može postići? Upravo usmjerenjem na (samo)spoznaju i implementaciju bioetičkog senzibiliteta. Prilika je ovoga zbornika da proširi horizonte, tj. usmjeri prema prvom koraku u zaštiti mentalnog zdravlja u zajednici.

Bruno Bogović

Ivan Koprek (ur.)

Pandemija, ekonomija i poslovna etika

Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2023.

Zbornik radova *Pandemija, ekonomija i poslovna etika* urednika Ivana Kopreka interdisciplinarno je znanstveno-stručno djelo u kojemu su objedinjeni znanstveni članci koji tematiziraju posljedice koronakrize. Etička refleksija o društvenim odnosima čini zajedničku nit vodilju prikupljenih članaka koji dolaze iz različitih znanstvenih područja i disciplina, odnosa koje je pandemija COVID-19 modificirala i stavila u fokus znanstvenika i stručnjaka, ali i društva u cjelini. Zbornik, uz predgovor urednika, donosi sveukupno